

Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios liturginės tekstilės rinkinys

SVETLANA POLIGIENĖ

Kultūros paveldo centras, Ašmenos g. 10, LT-01135, Vilnius

El. paštas: svetlana.poligiene@kpclt

Straipsnyje aptariamas Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčioje išlikęs nemažas liturginės tekstilės rinkinys, išsiskiriantis menine, istorine, tipologine verte. XX a. 8-ajame dešimtmetyje kai kurie šio rinkinio kūriniai įregistruoti Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąrašė, tačiau išsamiau tyrinėti nebuvo. Aprašytas Kriaunų bažnyčios liturginių drabužių rinkinys įdomus ne tik dailėtyriniu, bet ir istoriniu, kultūrologiniu aspektais. Surinktos žinios leidžia tiksliau datuoti ir atributuoti analogiškus tekstilės kūrinius, yra pravarčios dailės importo, meninių ryšių tyrimams, papildo naujais faktais bažnyčios mecenatystės istoriją.

Raktažodžiai: liturginė tekstilė, arnotas, arnoto rekvizitai, herbas, Jonas Liudvikas Plateris, Andrius Benediktas Klungevičius, Sofija Bialozorovaitė-Romerienė, Antanas Veisenhofas, Paulina Veisenhofienė

Kriaunos pirmą kartą paminėtos 1505 m. kaip Mikalojaus Radvilos valda, šios giminės rankose išbuvusi iki 1585 m., kai Vilniaus vyskupas kardinolas Jurgis Radvila ją pardavė Jonui Rudaminai Dusetiškui. Iki šiol istoriografijoje vyravo nuomonė, jog iki 1684 m. Kriaunose buvusi tik koplyčia, minima dar iki 1585 m. ir priklausiusi Jurgiui Radvilai. Tačiau Kriaunų bažnyčios archyve išlikę dokumentai, taip pat literatūroje pastaruoju metu minimi faktai patvirtintų Kriaunose iki 1684 m. buvus bažnyčią ir netgi turėjus fundaciją (tiesa, pajamų iš jos galėjo gauti tik po fundatoriaus ir laikytojo mirties)¹. 1684 m. dokumente, kuriuo, vykdydama savo mirusio vyro Starodubo seniūno Petro Rudaminos Dusetiškio (Kriaunos priklausė nuo 1665 m.) valią, vietos dvarininkė Elžbieta Sulistrovskaitė perdavė Mieškovičų palivarką, aprašoma medinė bažnyčia, „ne dabartinės statybos, bet vis dar gera“, su priebažnyčių (bobinčiumi), bokštu, kuriame kabo varpas, su varpine (taip pat dar gera) ir medine tvora aptvertu šventoriumi². Čia pat nurodoma, jog jo malonybės Petro Rudaminos Dusetiškio rūpesčiu ir lėšomis įrengti trys drožėjų darbo altoriai, o tarp bažnyčiai dovanoto turto minimi ir

¹ Istorikas Elmantas Meilus savo straipsnyje „Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a.“ rašo, kad „1660 m. valdovas Jonas Kazimieras patvirtina dovanojimo raštą, kuriame pažymima, kad Zigmantas Rudamina, Vilniaus Katedros kanauninkas, norėdamas pagausinti Bažnyčios turtus, nuo Kriaunų valdos atskiria Mieškovičų palivarką ir po savo bei dabartinio laikytojo pono Ulricho Reifo mirties perleidžia jį prie Kriaunų bažnyčios įsikūrusiems tėvams jėzuitams ... kartu prideda ir 3 tūkst. auksinų“ (E. Meilus, Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., *Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės*, sud. E. Rimša, Vilnius, 1999, p. 171). Tam neprieštarautų ir leidinyje *Panevėžio vyskupija* pateikti duomenys apie Kriaunų bažnyčią, kur nurodoma, kad „Kriaunų bažnyčios rašytų metrikų ir inventoriaus knygos siekia 1671 m.“ (Kriaunos, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, 1998, p. 432).

² Įvairūs Kriaunų bažnyčios raštai 1684–1898 m., 1684 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, l. 8, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

liturginiai rūbai – trys arnotai su rekvizitais, keturi veliumai, trys albos, humerolas, keturios kamžos, tekstiliniai antepediumai, devyni veliumai humerolai (ilgōs plačios jūostos pavidalo vualis, susegamas ant krūtinės, „kuriuo uždengtomis rankomis imami ypatingos pagarbos verti liturginiai reikmenys“, pavyzdžiui, procesijų metu nešama monstrancija) ir kt.³ Toliau tame pačiame dokumente skaitome, kad jo žmona E. Sulistrovskaitė bažnyčiai padovanojo dar keturis arnotus su rekvizitais, taip pat tris korporalus, devynis purifikatorius ir tris humerolus⁴. 1688 m. dokumente, pasirašytame pačios dvarininkės ir jos sūnaus Jurgio Vaitiekaus Rudaminos Dusetiškio (juo, matyt, buvo baigtos visos juridinės procedūros, susijusios su perduodamu turtu), taip pat minimi šie išvardyti daiktai⁵. Beje, 1688 m. jau turėjo būti baigta naujos medinės bažnyčios statyba⁶.

Kriaunų bažnyčios archyve išlikę dokumentai (ypač ankstyvieji) pateikia išsamų joje buvusios įrangos bei turto sąrašą; liturginės tekstilės taip pat. Šiuo požiūriu itin vertingas 1717 m. Kriaunų bažnyčios, klebonijos ir Mieškovičyznos palivarko inventorius⁷. Jame išsamiai aprašyta gausi liturginių apdarų bei kitokios paskirties tekstilinių kūrinių kolekcija. Vien arnotų su rekvizitais čia išvardyta vienuolika (iš viso 61 vienetas). Pirmą kartą paminimos dvi kapos – pirmoji iškilminga balta su „auksinėmis gėlėmis“, antroji – „gedulinga“. Toliau kruopščiai suregistruoti baltieji rūbai (dvi juostos⁸, devynios albos, penkios kamžos, šešiolika korporalų, du humerolai ir kt.), altorių antepediumai, kiti liturginiai dirbiniai (dvi „prijuostės“ krucifiksams, apkraštuotos „grubiais“ pinikais; du calūnai; „skara“ (*chustka rąbkowa*) altorėliui uždengti; komuninės veliumas, siuvinėtas auksu ir sidabru; umbrakuliai)⁹. Inventoriuje įrašyta net trylika veliumų humerolų, kurių keletas, kaip ir dera, ypač išgražinti.

Skaitant šį dokumentą aiškėja, kad daugelis prašmatnių apdarų pasiūti iš anuomet brangių atvežtinių šilkinų audinių (auksuotais ar sidabruotais siūlais atausto brokato, aksomo, atlaso, kitaikos) ir vietos amatininkų dailiai siuvinėti spalvotu šilku, „auksu“ bei „sidabru“. Neretai taip puoštos atskiros drabužių dalys ar kartu su jais komplektuoti rekvizitai – veliumai, palės. Čia verta paminėti baltos spalvos arnotą, deja, neišlikusį, kurio kolona buvo puošta aplikuotu, auksuotais siūlais siuvinėtu Rudaminų herbu (matyt, tai tas pats baltas arnotas, kurį kartu su visais rekvizitais bažnyčiai paaukojo jau minėta Petro Rudaminos Dusetiškio našlė E. Sulistrovskaitė)¹⁰. Aptariamajame dokumente aprašytas kelių palių dekoras. Antai

³ Ibid., l. 8v–9.

⁴ Ibid., l. 9–9v.

⁵ 1688 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, l. 2v–3, ibid.

⁶ Kunigo Kazimiero Samuelio Menžavičiaus pastangomis ir lėšomis nauja medinė bažnyčia Kriaunose buvo pastatyta apie 1684–1688 metus. Tiek Broniaus Kviklio leidinyje apie Lietuvos bažnyčias, tiek ir Lietuvos katalikų bažnyčių žinyne klaidingai nurodoma, kad antrosios medinės Kriaunų bažnyčios statytojas yra kun. Kazimieras Samulevičius (B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 4: *Panevėžio vyskupija. Kriaunos. Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia*, Chicago, 1984, p. 205; K. Misius, R. Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinynas*, Vilnius, 1993, p. 301). Kaip matyti iš bažnyčioje išlikusių dokumentų įrašų, statytoju buvęs kun. Kazimieras Samuelis Menžavičius (Meżowicz). 1694 m. liepos 4 d. Livonijos (Vilniaus) vyskupas Mikalojaus Poplauskas konsekravo bažnyčią Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos titulu (1717 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, l. 14, *Kriaunų bažnyčios archyvas*).

⁷ 1717 m. Kriaunų bažnyčios, klebonijos ir Mieškovičyznos palivarko inventorius, l. 15v–17, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

⁸ Matyt, juostos alboms sujuosti. Juosta – skaistybės simbolis. Ji taip pat primena virves, kuriomis Jėzus buvo surištas Alyvų sode ir vedamas į Kalvariją.

⁹ Kriaunų bažnyčios, klebonijos ir Mieškovičyznos palivarko inventorius, l. 15v–17, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

¹⁰ Ibid., l. 16.

1 pav. Arnotas (DR 928) su Pliaterių šeimos herbu ir 1750 m. data, Vilniaus sufragano vyskupo Andriaus Benedikto Klungevičiaus paliepimu perduotas į Kriaunas iš Antalieptės bažnyčios (S. Poligienės nuotr., 2007)

2 pav. Arnoto (DR 928) fragmentas – herbiniam kartuše įkomponuoti aukotojo inicialai, Platerių šeimos herbas „Plater“ ir 1750 m. data (S. Poligienės nuotr., 2007)

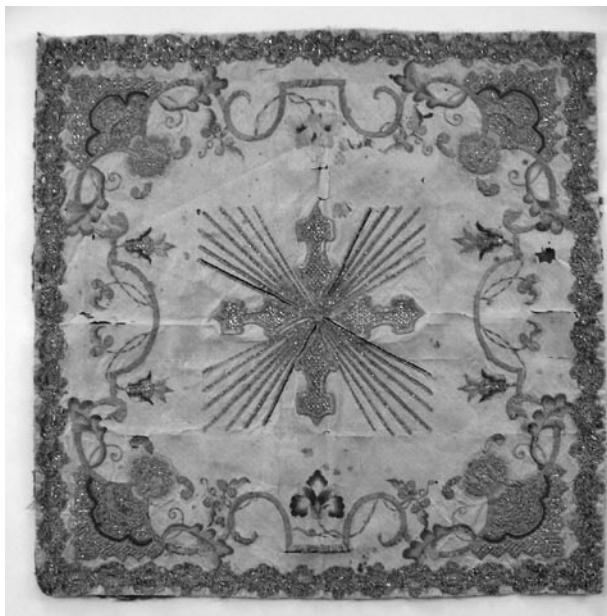
minima raudono atlaso palė (komplektuota su raudonos spalvos arnotu), ant kurios „šilku išsiuvinėta Viešpaties kančia“. Toliau aprašoma dar viena (nenurodant spalvos), ant kurios „Viešpaties kančia išsiuvinėta šilku ir auksu“¹¹. Violetinio atlaso (komplektuota kartu su tokios pat spalvos arnotu) palė puošta „auksu išsiuvinėta širdimi ir Jėzaus vardu“, o toliau paminėtos palės (komplektuotos su juodos spalvos arnotu) „juodame dugne auksu išsiuvinėta širdis, o Jėzaus vardas išsiuvinėtas „sidabru“¹². Dvi pastarosios dar vertingos ir ikonografiniu požiūriu, nes liudija apie itin ankstyvas (XVIII a. 2-ojo dešimtmečio) pamaldumo Švč. Jėzaus Širdžiai apraiškas Lietuvos provincijos bažnyčiose. Toliau inventoriuje paminėta palė, puošta „gausiai auksu siuvinėtu Marijos vardu“¹³.

Vėlesniuose dokumentuose nerasime tokio išsamaus liturginės tekstilės aprašymo. Informatyvesni šiuo požiūriu yra tik trys Kriaunų bažnyčios dokumentai: 1738 m. vasario 28 d. vizitacijos aktas, 1823 m. inventorių ir 1830 m. vizitacijos aktas. Pastarasis be didesnių ir esminių pakeitimų kartuoja 1823 m. inventorių. XIX a. vidurio ir vėlesniuose dokumentuose suregistruojant liturginius rūbus dažniausiai apsiribojama tik spalvos, kiekio nusakymu, kartais dar priduriama, iš kokio audinio vienas ar kitas rūbas pasiūtas, ar pažymima, kad toks dirbiny

¹¹ Kriaunų bažnyčios, klebonijos ir Mieškoviščių palivarko inventorių, l. 16–16v, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

¹² *Ibid.*, l. 16–16v.

¹³ *Ibid.*, l. 16v.

3 pav. Veliumas, 1738–1750
(S. Poligienės nuotr., 2007)

yra „senas“. 1868 m. Kriaunų bažnyčios inventoriuje įrašyti trys violetiniai šilkiniai, du raudoni aksominiai, trys balti, vienas žalias pusšilkinis, trys gedulingi (du iš jų aksominiai) arnotai¹⁴. 1875 m. inventorius fiksuoja didesnę liturginių apdarų skaičių. Čia jau minima vienuolika baltos spalvos, šeši raudoni, septyni violetiniai, trys juodi arnotai, taip pat dvi baltos, dvi raudonos, dvi juodos ir viena violetinė kapos¹⁵. Panašią „kuklią“ informaciją rasime 1894 m. surašytame inventoriuje. Tiesa, čia pirmą kartą paminimos dvi „panešiotos“ dalmatikų poros¹⁶.

Iki mūsų dienų išliko tik nedidelė kadaise buvusio gausaus Kriaunų bažnyčios liturginės tekstilės rinkinio dalis, tačiau neabejotinai labai vertinga. Kai kurie šio rinkinio kūriniai registruoti Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąraše, bet plačiau tyrinėti nebuvo¹⁷. Ankstyviausi išlikę meninės tekstilės pavyzdžiai datuoti XVIII a. II ketvirčiu–viduriu. Tai du mišrių kieliko reikmenys – veliumas ir bursa, vertingi ir Lietuvos provincijos bažnyčiose retai aptinkami XVIII a. I pusės meninio siuvinėjimo pavyzdžiai. Pirmasis (1738–1750) pasiūtas iš balto šilko, puoštas išraiškingu ir dekoratyviu siuvinėjimu, išsiskiriančiu subtiliu koloritu, faktūrų ir dygsnių įvairove, kompozicine darna. Šiek tiek vėlesniu laikotarpiu (XVIII a. vid.) datuotina balto atlaso bursa. Jos siuvinėjimas kiek kitoks. Beveik visą priekinę plokštumą užpildo spindulių „pluoštų“ kryželis, kurio kryžmos centre išsiuvinėta abreviatūra „IHS“ su kryželiu ir trimis vinimis. Kryželio šakose įžiūrimi tamsios spalvos šilku siuvinėto lotyniško įrašo fragmentai. Pakraščiai apvesti abipus banguotu ažūrininiu piniku, o kampuose įkomponuotos smulkios rožių šakelės, siuvinėtos spalvotu šilku šešėliuojant.

¹⁴ 1868 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, l. 127, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

¹⁵ 1875 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 238, l. 108.

¹⁶ 1894 m. Kriaunų bažnyčios inventorius, l. 129v, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

¹⁷ Iš viso Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąraše Kriaunų bažnyčios adresu įrašyti 8 arnotai. Vienas iš jų turėjo respublikinės reikšmės dailės paminklo statusą. Deja, du iš jų, DV 2410 ir DV 2411, matyt, neišlikę, nes nebuvo rasti bažnyčioje (*Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973, p. 521, 735, 736).

Kalbant apie Kriaunų bažnyčioje išlikusius senuosius liturginius drabužius, atskirai paminėti verta prašmatnų liturginių rūbų komplektą (dvi dalmaticos, arnotas, veliumas ir bursa), pasiūtą iš dvejopų šilkinų audinių, puoštą kolonų apačiose sidabruotais siūlais išsiuvinėtuose herbiniuose kartušuose įkomponuotais aukotojo inicialais, Platerių šeimos herbu „Plater“ ir 1750 m. data. Komplekto užsakovas ir aukotojas – Gegabrastos seniūnas grafas Jonas Liudvikas Plateris, kuriam priklausė netoli Kriaunų esantis Dusetų dvaras. Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad 1837 m. šis komplektas Vilniaus sufragano vyskupo Andriaus Benedikto Klungevičiaus paliepimu perduotas į Kriaunas iš uždarytos Antalieptės bažnyčios¹⁸. Arnoto ir dalmaticų šonai, taip pat veliumas ir bursa sukirpti iš itin puošnaus baroko stilistikos šilkinio brokato. Audinio dekoras, išsiskiriantis subtilia natūros formų stilizacija, kolorito kontrastais, audimo būdų įvairove, būdingas prancūzų XVIII a. I pusės, ypač Liono, tekstilei. Šio tipo audiniai pačių prancūzų yra priskirtini vadinamajam „Revelio laikotarpiui“ (1730–1740 m.)¹⁹. Ryškiai geltoname ripsiniame fone su smulkiu subornamentu²⁰ šilku ir auksuotais siūlais brošuotos²¹ įvairiaspalvių gėlių puokštės. Kolonomis panaudotas žydros spalvos smulkus šilkinis ripsas, papildomai dekoruotas plokščiu siuvinėtu vertikaliu ornamentu, komponuotu iš stilizuotų augalinių motyvų. Siuvinėjimas primityvokas, piešinys ir kompozicija neištobulinti, tačiau arnoto ir dalmaticų kolonų puošyba dekoratyvi. Rūbų pakraščiai apsiūti, o atskiros jų dalys išskirtos dviejų plochų geometrinio rašto aukso spalvos XVIII a. vidurio austiniais galionais. Kartu su šiuo komplektu į Kriaunas iš Antalieptės taip pat pateko du arnotai, dalmatika, alba ir kamža. Vienas arnotas baltas, ištisai „auksu ir sidabru“ siuvinėtomis gėlėmis, apsiūtas auksiniu galionu, su karmazino spalvos kitaikos pamušalu; antrasis – raudono aksomo, su baltomis kolonomis, ataugtomis šilko gėlėmis. Dalmatika – gedulinė, pasiūta iš aksomo, apsiūta sidabrinu galionu, su rožinės spalvos kitaikos pamušalu. Alba ir kamža paprastesnės – pasiūtos iš drobės²². Iš pastarųjų išliko tik vienas arnotas (DV 2407), sukirptas iš dvejopų kontrastuojančių audinių. Šonai – lygaus bordo spalvos aksomo, kolonos – XVIII a. III ketvirčio pastelinio kolorito šilkinio audinio. Išliko dalis autentiškų XVIII a. pinikų.

Kriaunų bažnyčioje yra dar keletas senų apdarų, pasiūtų iš XVIII šimtmečio skirtingų spalvų ir dekoru audinių. Čia paminėsime keletą jų. Visų pirma tai arnotas (DV 2413), Istorijos ir kultūros paminklų sąrašė klaidingai datuotas XIX amžiumi²³. Raudoniems liturginiams drabužiams priskirtino rūbo šonai pasiūti iš lygaus raudonos spalvos atlaso, laikui bėgant gerokai išblukusio. Kolonomis panaudotas XVIII a. vidurio prancūziškas šilkinis brokatas, dekoruotas vešliu vertikalių kompozicijų augaliniu ornamentu, sudarytu iš vidutinio stambumo irisų žiedų, smulkiažiedžių šakelių bei smulkiažiedžių gėlyčių „plunksnų“. Drabužio nugaros kolona, dalis apykaklės ir jos statmuo paryškinti itin puošniu „karūnėlių“ rašto piniku. Nugaros

¹⁸ Kriaunų bažnyčios archyve išliko dokumentas, pagal kurį iš uždarytos Antalieptės bažnyčios į Kriaunas buvo perduota keletas daiktų. Minėtieji daiktai surašyti 1760 m. Antalieptės bažnyčios inventoriuje (Kriaunų parapijos inventoriaus knyga 1823 ir 1830 m., 1837 m. inventorius, perduodamų daiktų iš Antalieptės bažnyčios į Kriaunų bažnyčią, sąrašas, l. 10v, *Kriaunų bažnyčios archyvas*).

¹⁹ Prancūzų dailininkas Jeanas Revelis (1684–1751), bendradarbiavęs su garsiausiomis Liono (Prancūzija) tekstilės manufaktūromis. Šio tipo audiniai plito visoje Europoje, taip pat LDK.

²⁰ Subornamentas – pagrindinio deko fone komponuojamas ornamentas, suteikiantis audiniui tarsi antrąjį planą. Gali kartoti pagrindinio deko motyvus ir formas arba būti kitoks. Dažniausiai būna fono spalvos.

²¹ Brošavimas – viena iš audinio dekoravimo technikų, kai papildomais siūlais raštai įvairiais pynimais išaudžiami tikrai kiekvieno atskiro motyvo ribose.

²² Žr. 18-ą išnašą.

²³ Kultūros paminklo (DV 2413) apskaitos kortelė. Saugoma Kultūros paveldo centro Duomenų skyriuje.

4 pav. Dalmatika, 1860 (S. Poligienės nuotr., 2007)

šonai apsiūti beveik šimtmečių vėlesniu piniku, imituojančiu baroko laikotarpio apvadus. Individuali arnoto ypatybė – trumpesnės nei įprasta priekio ir nugaros kolonos. Arnotas minimas Kriaunų bažnyčios 1823 m. inventoriuje²⁴ ir 1830 m. vizitacijos akte²⁵, kur aprašomas kaip raudono atlaso drabužis, su kolonomis, atastomis „didelėmis gėlėmis“, apsiūtas sidabriniais piniku, su baltos drobės pamušalu, turėjęs visus rekvizitus, kurie, deja, neišliko. Kitas įdomus raudonos liturginės spalvos tradicinio kirpimo arnotas (DV 2408) pasiūtas iš trijų skirtingų audinių: šonai sukirpti iš XVIII a. III ketvirčio šilkinio ripso, nugaros kolonai panaudotas dramblio kaulo spalvos šilkinis brokatas (XVIII a. vid., Prancūzija), o nusidėvėjęs priekio kolonos audinys pakeistas rausvu klasicizmo stiliškos atlasinio pynimo šilkiniais audiniais, išaustu vienoje iš XVIII a. II pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikusiu šilko audyklių.

Baltiems liturginiams drabužiams priskirtinas arnotas (DV 2409) sukirptas iš dvejetainio šilkinio brokato, puošto rokoko laikotarpiui būdingu ornamentu. Šonuose smulkaus balkšvo atspalvio ripso dugne tarp vertikaliai banguojančių liaunų lapuotų šakelių su dvispalvėmis uogomis auksuotais šilko siūlais ir folijos juostelėmis brošuotos apibendrintų formų žiedelių šakelės. Audinio būta dekoratyvaus, deja, dabar jo būklė itin bloga. Kur kas geresnės būklės yra arnoto kolonų audinys, išsiskiriantis prancūzų šilkiniais audiniais būdinga elegancija ir rafinuotumu. Jo melsvame smulkaus šilkinio ripso fone sukuriuojančių nėrinių juostų pro-tarpuose įkomponuotos trapių formų augalinės šakelės.

Įdomus yra ir tradicinio kirpimo arnotas iš XIX a. I ketvirčio rusiško klasicizmo stiliškos pusšilkinio brokato, dekoruoto išilginėmis atlasinio pynimo įvairiaspalvėmis juostelėmis, kurios puoštos auksuotais siūlais lansuotais augaliniais ir geometriniais motyvais (kiekvienai spalvai skirtingais). Audinio dekoras, tęsiantis LDK tekstilės tradicijas, būdingas XVIII a. pabaigai – XIX a. pradžiai.

Vertinga XIX a. viduriu datuojama dalmatikų pora išskirtina dėl kilmę ir datą nusakančių įrašų. Dalmatikos pasiūtos iš puikios kokybės subtilaus dekoro šilkiniais audiniais. Jas bažnyčiai 1860 m. padovanojo antroji Kriaunų savininko Trakų pakamario Edvardo Jono Romerio

²⁴ Kriaunų parapijos inventoriaus knyga 1823 ir 1830 m., 1823 m. Kriaunų bažnyčios inventorių, l. 2v, *Kriaunų bažnyčios archyvas*.

²⁵ 1830 m. Kriaunų bažnyčios vizitacijos aktas, l. 14v, *ibid.*

5 pav. Baltos liturginės spalvos arnotas, 1877. Kriaunų bažnyčiai paaukojo Pakriaunių dvaro savininkas Antanas Veisenhofas (S. Poligienės nuotr., 2007)

žmona Sofija Bialozorovaitė-Romerienė²⁶. Kolonomis panaudotas plonytis dramblio kaulo spalvos šilkinis damastas, puoštas plastiškais neobaroko stiliškos augaliniais motyvais. Šonų audinys – rečiau pasitaikantis rausvas smulkus šilkinis ripsas, dekoruotas vertikaliomis juostelėmis. Bendrą išpūdį kiek gadina gruboki rusiški pinikai.

Panašiu laiku galime datuoti ir raudonos liturginės spalvos kapą²⁷, mat jos pretekstai ir skydai panaudotas audinys identiškas dalmatikų šonų audiniui. Skraistė pasiūta iš lygaus vienspalvio šilkinio ripo. Atskiros drabužio dalys pabrėžtos tokiu pačiu gruboku sidabro spalvos piniku. Pamušalas – rausva plona medvilninė drobelė. Kapos skydas apkraštuotas ilgais šilkiniais kutais, jo viršutinėje dalyje prisiūtos trys balto šilkinio audinio kokardos. Kapa susegama dviejų dalių žalvarine sidabruota širdies formos sąsaga.

XIX a. (ypač amžiaus viduryje ir antrojoje pusėje) siuvant liturginius rūbus Lietuvoje dažnai naudoti Rusijoje veikusiose tekstilės įmonėse austi audiniai ir galionai. Prie tokių priskirtinas Kriaunų bažnyčioje išlikęs arnotas (DV 2412), pasiūtas iš baltos spalvos medvilnės brokato,

²⁶ Abiejų dalmatikų nugaros pamušalų apačioje yra fundaciniai įrašai: *Ofiara Zofii z Białozorów / Römerowej roku 1860* (Sofija Bialozorovaitės-Romerienės auka 1860 m.). Kaip jau buvo rašyta, pirmą kartą dvi dalmatikų poros įrašytos 1894 m. Kriaunų bažnyčios inventoriuje, taip pat minimos 1906, 1921 ir 1922 m. Kriaunų bažnyčios inventoriuose.

²⁷ Matyt, tai viena iš dviejų raudonos liturginės spalvos kapų, minimų 1875, 1894, 1906, 1921 ir 1922 m. Kriaunų bažnyčios inventoriuose.

6 pav. XIX a. IV ketvirčio baltos liturginės spalvos kapa, pasiūta Varšuvoje veikusioje dirbtuvėje „T. Sirakacz i syn“ (S. Poligienės nuotr., 2007)

dekoruoto plokščiai stilizuotais augaliniais motyvais. Sidabriniame audinio fone išaustas stambaus raporto subornamentas. Atskiros jo dalys paryškintos aukso spalvos siūlais, o ornamentą sudarančios prarečiumi išdėstytos gėlių puokštės brošuotos nesuktais šilkiniais siūlais. Drabužio pakraščius, kolonas, apykaklės kraštus ir statmenį akcentuoja dviejų pločių geometrinio rašto aukso spalvos galionai. Arnotas ir identiško audinio bursa sudaro komplektą.

1877 m. Pakriaunio dvaro savininko Antano Veisenhofo (Pakriaunų dvaras Veisenhofams priklausė nuo 1828 m.) bažnyčiai įgytas baltas arnotas įdomus tipologiniu aspektu kaip pakankamai ankstyvas bažnytinių dirbtuvių produkcijos pavyzdys. Šio tipo liturginių drabužių datavimą buvo įprasta vėlinti nukeliant į XX a. I ketvirtį. Šis skoningas drabužis pasiūtas iš tarpusavyje derančių audinių. Jo šonai sukirpti iš vienspalvio medvilninio žakardo, kontrastingai išryškinančio priekio koloną ir nugaros kryžių. Lotyniškų proporcijų nugaros kryžiaus kryžmoje įkomponuota aukso spalvos abreviatūra „IHS“ su kryželiu gloriofos spindulių vainike – dažnas liturginių rūbų puošybos elementas, ypač XIX a. paskutiniajame ketvirtyje – XX a. I pusėje. Kryžiaus šakos bei priekio kolona puoštos spalvotu šilku bei aukso spalvos siūlais atausiais augaliniais motyvais – rožių, neužmirštuoles primenančių smulkių žiedelių šakelėmis bei javų varpomis. 1890 m. Kriaunų bažnyčiai padovanotas (aukotoja – Paulina Veisenhofienė) arnotas pasiūtas gero lygio nenustatytoje Vakarų Europos bažnytinių reikmenų dirbtuvėse. Panašių liturginių drabužių išliko nedaug. Vertingas, nepaisant jo blogos būklės, dėl raiškaus neogotikos stiliaus priekio kolonos ir nugaros kryžiaus dekoru. Įdomūs arnotuose esantys įrašai liudija vietos dvarininkų pastangas aprūpinti bažnyčią reikalingais liturginiais reikmenimis.

XIX a. IV ketvirčio baltos liturginės spalvos arnotas ir kapa, pasiūti Varšuvoje veikusioje dirbtuvėje „T. Sirakacz i syn“, puikiai iliustruoja bažnytinių dirbtuvių gaminių plitimą bei populiarumą Lietuvoje, ypač XIX a. paskutiniais dešimtmečiais – XX a. I pusėje. Minėtieji arnotas ir kapa vertintini ne tiek dėl savo meninės vertės, kiek įdomūs istoriniu ir tipologiniu požiūriu – mat šios dirbtuvės liturginiai drabužiai Lietuvoje iki šiol nebuvo žinomi.

XX a. pradžios liturginę tekstilę reprezentuoja santūriai dekoratyvumu išsiskiriantis juodos spalvos arnotas, pasiūtas iš neobaroko stilistikos medvilninio žakardo nežinomose Lietuvos (?) liturginių reikmenų dirbtuvėse dar iki Pirmojo pasaulinio karo. Drabužio struktūrą paryškina balti pusšilkio galionai. Nugaros kryžiaus kryžmos centre išsiuvinėta abreviatūra „IHS“ su kryželiu, apsupta spindulinės žvaigždės formos gloriofos.

Spalvota vilna ištisai ant kanvos siuvinėta stula priskirtina prie baltųjų liturginių drabužių paramentų. Jos juosta puošia raudonos spalvos išilgai vingiuojanti stambių stilizuotų žiedų ir gebenių lapų „šaka“, o išplatėjusiuose galuose pavaizduotas Dievo Avinėlis su plonastiebe vėliavėle, puslankiu juosiamas žalių gebenių lapų vainiko. Siuvinėtas stulos dekoras atnaujintas gerokai vėliau – matyt, XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais.

Tokia pačia technika (ištisinis siuvinėjimas ant kanvos) puošta ir viena iš dviejų varpelio juostų (abi kabo prie įėjimo į zakristiją). Sodrus ryškiaspalvis augalinis ornamentas sudėliotas iš pasikartojančių rožių bei nežmirštuolių šakelių ir riestų karpyto kontūro lapų. Antroji pasiūta iš raudono aksomo, siuvinėta baltos spalvos lazdeliniu biseriu išilgai vingiuojančia plona juosta, kurios linkiuose įkomponuotos nedidelės augalinės šakelės. Abi varpelio juostos ir stula yra vertingos kaip XIX a. II pusės meninio siuvinėjimo pavyzdžiai.

Apibendrinant galima pasakyti, kad patys seniausi Kriaunų bažnyčios liturginės tekstilės objektai, paminėti 1684, 1688, 1717 m. dokumentuose, neišliko. Autentiškos archyvinės nuorodos yra vienintelis šaltinis, vaizdžiai pristatantis nedidelėje provincijos šventovėje buvusių liturginių apdarų bei kitokios paskirties tekstilinių dirbinių gausą ir įvairovę. Šiandien mus pasiekė nedidelė kadaise buvusio gausaus liturginės tekstilės rinkinio dalis. Dauguma jų – vertingi XVIII šimtmečio kūriniai. Naujai atributuoti bei datuoti, turintys fundacinius įrašus XIX a. II pusės liturginės tekstilės kūriniai įdomūs tipologiniu ir istoriniu aspektais. Surinktos žinios taip pat aktualios paveldosauginiu požiūriu, nes liturginės tekstilės objektai, deja, priskirtini nykstančiai mūsų paveldo rūšiai.

Gauta 2008 06 30
Parengta 2008 07 10

SVETLANA POLIGIENĖ

A collection of liturgical textile from the Providence Church in Kriaunos

Summary

A rather substantial collection of liturgical textile, preserved in the Providence Church (Kriaunos, Lithuania), has a significant artistic, historical, typological value. In 1960s, some artefacts from this collection were registered in the list of historical and cultural monuments of Lithuanian SSR, but they were given no studies.

Unfortunately, the oldest liturgical garments mentioned in a document dated to 1688 were lost.

The earliest preserved examples of artistic textile kept in the church may be dated back to the second quarter or mid of the 18th century. Among them, there are two articles of the chalice – a velum and a bursa – decorated with expressive embroidery, as well as a gorgeous set of liturgical garments with the Platers' coat of arms and a date of 1750. It is known from written sources that in 1837 this set, by the order of bishop Andrius Benediktas Klonevičius, was brought to Kriaunos from the closed Antalieptė church.

Of value is also a pair of dalmaticas made of superb-quality finely decorated silk tissues. They were donated to the church by Sofija Bialozorovaitė-Riomerienė, the second wife of Edvardas Jonas Riomeris, the owner of Kriaunos and a Trakai dignitary. The white ornatus donated to the church in 1877 by Antanas Veisenhofas, the owner of the Pakriaunis manor, is of typological interest as a rather early example of production of a church workshop. Worth mentioning are the white ornatus and shroud manufactured by the "T. Syrakacz and son" workshop from Warsaw. Liturgical textile of the early 20th century is represented by a black ornatus characterized by an inconspicuous decorativeness made of neobaroque cotton jacquard tissue before World War I.

The set of liturgical garments preserved in the Kriaunos church is interesting not only to art critics, but also to historians and culture researchers. The data presented in the paper allow also a more precise dating and attributing of analogous textile artefacts and shed more light on the history of the patronage of church.